

Türkiye'de Çiftçi ile Köylüleri Topraklandırma Söylemleri ve Uygulamaları (1923-1939)

Erdal Akbaş*

Özet

Toprak reformu veya daha özel tabirle, çiftçi ve köylüyü topraklandırma düşüncesinin realiteye geçtiği yıl 1945 olmakla beraber; Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve bu kanunun çıktığı yıldaki Türkiye'nin siyasi, toplumsal ve ekonomik yapısı bu makalenin sınırını aşmaktadır. Bu makalede, daha çok, toprak reformunun söylemsel manada 1920'li yıllarda çok fazla gündemde olmamasının ve özellikle 1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren de gündeme gelmesinin düşünsel ve politik nedenleri araştırılacaktır. Araştırma yapılırken döneme ait gazete, dergi, konuyu doğrudan veya dolaylı olarak anlatan eserler ile arşiv belgeleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1929 Ekonomik Buhranı, Toprak Reformu, İskân Kanunu, Ortakçılık, Muhacir

Provision of Land Discourses and Applications of Farmers and Peasants in Turkey

Abstract

Land reform or, in a more specific way, the idea of giving land to farmers and peasantry come true in 1945. The Law on Farming and the political, social and economic structure of Turkey in the year of this law have exceeded the limits of this article. In this Article, the intellectual and political reasons why land reform was not on the agenda too much in 1920s and why it was also on the agenda from especially the second half of the 1930s will be researched. While doing the research, the archive documents with the works narrating the newspapers, magazine or topics belonging to this term directly or indirectly will be examined.

Keywords: 1929 Economic Crisis, Land Reform, Settlement Law, Sharecropping, Immigrant

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Sakarya, erdalakbas32@gmail.com. (Makale gönderim tarihi: 22.02.2017, makale kabul tarihi: 30.03.2017)

Giriş

Türkiye’de tek parti dönemindeki toprak reformu¹ atılımının hangi nedenlerle gündeme getirildiği veya getirilmesine rağmen uygulamaya sokulamadığı; belki de erken Cumhuriyet tarihinin en çetrefilli ve açıklanması en güç konularının başında gelmektedir.² Bu hususta Şevket Süreyya Aydemir bile İnönü’nün 1937’de “...köylüyü de hiçbir surette, ilelebet topraksız kalmaya mahkûm eden, dar çerçevede içinde bırakmaya razı olamayız...” sözlerine, 1968 yılında yazdığı İkinci Adam kitabında, “Bu konuşan İnönü müydü? 16 yıl süren tam bir toprak ilgisizliğinden sonra birden infilak eden geniş reform şahlanışı nereden gelmişti? Buna cevap verilememiştir.” sözleriyle karşılık vermekte ve aradan yıllar geçmesine karşın İnönü dönemindeki toprak reformu atılımının nedenlerinin hala anlaşılamadığını yazmaktadır.³ Toprak reformu konusu yeterince aydınlığa kavuşmamış olmasına karşın, üzerinde çok şey yazılıp söylenmiştir.

Türkiye’de, toprak rejiminin temelleri Osmanlı Devleti öncesine kadar gitmektedir. Dolayısıyla Osmanlı devletinde toprak ve mülkiyet ilişkileri, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletinin etkisi altında gelişmiştir. Büyük Selçuklu Devletinde toprağın çıplak mülkiyeti, hükümdarın ve ailesinin elinde idi. Osmanlı devletinde de ‘miri toprak

¹ Genel olarak toprak reformu; tarım arazisini, bu araziye işleyenlere mal etmek, toprakta mülkiyet dağılımını adil hale getirmek, tarımsal arazi mülkiyetinin parçalanmasını önlemek, işçilerin durumlarını iyileştirmek ve sosyal güvenlik haklarını sağlamak prensibinden hareket eder. Dar anlamıyla toprak reformu; büyük mülklerin parçalanarak topraksız çiftçilere dağıtımını için devletçe alınan tedbirleri ifade eder. Geniş anlamda toprak reformu; tarımla ilgili ekonomik ve sosyal müesseselerin ıslahı için alınan her türlü tedbiri (arazi tasarruf sisteminin ıslahı; kiracılık, ortakçılı münasebetlerinin düzenlenmesi; tarım işçisinin çalışma şartlarının ıslahı ve tarımsal yerleşim; vergi sistemi ile ilgili reformlar; kooperatifleşme ve pazarlama ile ilgili müesseselerin kuruluşunu) ifade eder. Mehmet Pamak, *Türkiye’de Toprak Tarım Reformu ve Köy Kalkınması*, Ankara: Emel Matbaacılık, 1982, s. 10-11.

² Asım Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.117.

³ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1938-1950)*, C. 2, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011, s.325.

rejiminin (Dirlik düzeni)' dağılım yetkisi sultana aitti.⁴ Tarım arazisinin 2/3'ünü oluşturan miri arazi tımar, zeamet ve has adıyla üçe ayrılmıştı.⁵ Bu topraklar yapmış oldukları işin önemine göre devlet memurlarına verilmiş; tasarruf hakkı memura ait olmak üzere mülkiyeti devlete aitti.⁶ Bu bakımdan Osmanlı'da temel üretim ilişkileri açısından herkes, işlediği toprak açısından devletin kiracısı durumundaydı ve devlet ile onu tasarruf eden fert arasında bir takım hukuki anlaşmaya dayanmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde toprak ve mülkiyet rejimi, kuruluşundan itibaren düzenli bir şekilde yürütülmüştür. Ancak, zamanla arazi dağılımının ehil olmayan kişilerin eline geçmesi nedeniyle bu sistem terk edilmiştir. Bu nedenle 1858 yılında çıkarılan Arazi Kanunu ile toprak mülkiyeti alanında önemli bir değişiklik yapılmış ve "mülk arazi" adıyla özel mülkiyete yer verilmiştir. Bölgesel ve milli esasların yanında örfi gelenekler de göz önünde tutularak hazırlanan bu kanun, Medeni Kanunun yürürlüğe girdiği 1926 yılına kadar uygulamada kalmıştır. Ancak Cumhuriyet'in ilanından 11 Haziran 1945 tarih ve 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'un çıkmasına kadar geçen süreçte, bu makalede değineceğimiz nedenlerden ötürü toprak ve mülkiyet rejiminde, köklü ve düzenleyici bir girişimde bulunulduğunu söylemek oldukça güçtür. Zira 1944 yılına kadar, çiftçiyi topraklandırma adına ancak 11-12 milyon dönüm toprak dağıtılmıştır ki, bu tarıma elverişli ülke topraklarının ancak % 5'ini oluşturmaktadır.⁷

Bununla beraber Cumhuriyet tarihi boyunca köylüyü topraklandırmanın olumlu ve olumsuz yönlerinden yola çıkarak, konuyla ilgili araştırma yapanların ortaya koydukları görüşlerin iki farklı cephede toplandığını söylemek de mümkündür. Şöyle ki, Mümtaz Turhan'a göre, Türkiye tarımsal alanda büyük devletlerle rekabet

⁴ Orhan Türkdoğan, *Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları*, Yayın No: 76, 1970, s. 83-84.

⁵ Yıllık geliri, 1.000-20.000 akçe arasında değişen arazilere tımar; yıllık geliri, 20.000-100.000 akçe arasında değişen arazilere zeamet ve yıllık geliri, 100.000-200.000 akçe arasında değişen arazilere has arazi denilmiştir.

⁶ Tahsin Ünal, *Tarım Kentleri*, Konya: Milli Ülkü Yayınevi, 1977, s.20.

⁷ Türkdoğan, *a.g.e.*, s. 85.

edebilmek için, toprak reformu çerçevesinde tarım alanlarının parçalanması ve küçük toprakların dağıtılması Türkiye'nin rekabet gücünü ortadan kaldırılabilecektir. Türkiye için önemli olan üretimi arttırmaktır ve bunun önünde en büyük engel, toprak reformu çerçevesinde gelişigüzel toprak dağıtımı olacaktır. Bu anlamda Mümtaz Turhan, ülkenin üretim kudretine bakılmadan, sırf siyasi bir tercih olarak, büyük toprakları belirli bir miktardan fazla diye parçalayıp dağıtmanın ülkeye faydasını görmemektedir. Öte yandan ortakçılık ve marabacılığa da olumlu yanından bakmaktadır. Zira bir toprak sahibinin yanında çalışan iyi ve becerikli bir maraba, orta halli bir çiftçiden daha iyi durumdadır. Orta halli bir çiftçinin 50 dönüm işlediği yerde, iyi ve kalabalık bir maraba, asgari 500-600 dönüm işleyebilir. Bu son durumda köylü, ürünün iyi olmadığı yıllarda tohumunu kaybetmeyeceği gibi, aç kalma tehlikesi ile de karşılaşmaz. Mümtaz Turhan, "...köylü-ağa veya işçi-toprak sahibi arasındaki münasebet hiç de toplumcu aydınların göstermek istedikleri gibi feci olmak şöyle dursun, fena bile değildir" sözleri ile eleştiride de bulunmaktadır.⁸ Bu açıklamalar gösteriyor ki, marabacılık ve ortakçılık ekonomik fonksiyonların yanında, bir tür sigorta vazifesi olarak da görülmüştür.

Mümtaz Turhan'dan farklı olarak, Ömer Celal Sare ise, Türkiye'nin rekabet gücünü ortadan kaldıracak ve tarım alanlarının parçalanacağı söylemleri ile toprak reformuna karşı çıkanları eleştirmektedir. Her şeyden önce, sermaye ve teknik bilginin azlığı, makine ve yakıt pahalılığı, satış ve kredi teşkilatının kısıtlı olmasından başka demografik durum Türkiye'nin uluslararası alanda tarımsal rekabetini azaltan unsurlardır ve bu ortamda Türkiye'nin rekabeti ancak zamanla olacaktır. Bu nedenle ilk elden yapılması gereken, küçük işletmeye dayalı bir üretimi benimsemek ve bunun için de toprak reformu çerçevesinde topraksız toprak dağıtmak olmalıdır.⁹

⁸ Mümtaz Turhan, *Toprak Reformu ve Köy Kalkınması*, İstanbul: Bedir Yayınevi 1964, s. 9-10.

⁹ Ömer Celal Sare, "Toprak Meselemiz", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 4, S.4, 1944, s.305-306. ; Toprak reformunun faydaları ve sakıncaları için Bkz. Pamak, a.g.e., s.26-40.

1923-1939 Yılları Arasında Toprak Mülkiyetleri

Bu çalışmayı daha anlaşılabilir hale getirmek için öncelikle küçük, orta ve büyük çiftlikten veya mülklerden kastedilen işletme ölçeklerini ortaya koymak gerekmektedir. Ancak bu hususta araştırmacıların eldeki veriler ışığında net tanımlamalar yapmakta oldukça güçlük çektiklerini söylemek mümkündür. Böylesi bir sıkıntının doğmasında yapılan tarım sayımlarının ülke genelini yansıtmayışının yanında, bölgesel farklılıkların etkisini de göz önünde bulundurmak gerekir. Bununla beraber İsmail Hüsrev Tökin, bir çift hayvanın sürebileceği 70-100 dönümü, küçük bir köylü ailesinin geçimini sağlayacak minimum toprak miktarı olarak kabul etmektedir.¹⁰ 1936 yılında Ziraat Vekâleti, İktisat Vekâleti ve İstatistik Umum Müdürlüğü'nün yürüttüğü "ziraat anket" sonuçlarına göre ise, 40-70 dönüm arasında toprak işleyenlerin, ödedikleri kira ve faiz, net tarımsal gelirlerin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu durumda net 100 dönümün bile asgarî geçime yetmeyeceği belirtilmektedir. Şu da unutulmamalıdır ki, nadas oranının %30-50 oranları arasında olduğu göz önünde bulundurulduğunda, 1923-1938 yılları arası için 100 dönümlük (net ekili alan olarak 50 dönüm) bir işletmeyi, küçük köylü işletmesi ve en aşağı 200 dönümlük işletmeyi de orta köylü işletmesi (olarak) kabul edilmektedir.¹¹ Yahya Tezel, 500 dönüm ve daha fazla toprağa sahip işletmeleri büyük işletme olarak değerlendirmektedir.¹² Görüldüğü gibi, ölçütler birbirinden farklılık arz etmektedir.

Bu ölçütlerden yola çıkarak denilebilir ki; Cumhuriyetin kurulduğu sıralarda, Türkiye'deki tarım temel olarak küçük köylü işletmelerine dayanmaktaydı. Aile emeği ile üretim yapan bu işletmeler geçimlik işletme niteliğindedir. Kıyı bölgeleri dışındaki birçok bölgede kapalı köy ekonomisi hâkimdi. Ayrıca bu dönemde Türkiye'deki tarımda, mülkiyet

¹⁰ İsmail Hüsrev (Tökin), "Türk Köylüsünü Topraklandırmalı. Fakat Nasıl? ", *Kadro*, S. 23, İkinci Teşrin 1933, s.35.

¹¹ Oya Köymen (Siller), "Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları ", *75 Yılda Köylerden Şehirlere, Bilânço 98*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları 1999, s.4.

¹² Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İstanbul: Yurt Yayınları, 2015, s. 431.

ilişkileri ve işletme dağılımı çok yüksek bir toprak tapulaşmasını yansıtmaktadır. Topraksız köylü oranının %50'ye yaklaştığı kırsal kesimde, genellikle 'geçimlik kesim ya da küçük çiftçi' olarak anılan çok kalabalık bir kitlenin kendi geçimlerini bile sağlayacak gelir elde edemeyen bir grup oluşturduğu söylenebilir.¹³

1930 sonlarına doğru yapılmış bir toprak sayımı bulgularına göre; 1,1 milyon işletmenin %99,7'si 50 dönümden az, % 88,7'si ise 100 dönümden az toprağa sahipti. Kırsal hanelerin %5,5'i topraksızdı ve %36,7'si 20 dönümden küçük parçalara sahipti. 500 dönümden az toprağa sahip olan haneler, işlenebilir alanın %86,3'ünü elinde tutarken geri kalan (1,1 milyon üzerinde) 3.000 aile %14' ünü işletiyordu. 1927'de Türkiye çapında yapılan bir başka araştırmaya göre de, aile başına işlenen ortalama toprak miktarı 25 dönümdü. En yüksek ortalama (40,5 dönüm), pamuk tarımı yapılan güney bölgesindeydi. Çoğunlukla emek-yoğun ürünlerinin ekildiği Karadeniz bölgesinde ise bu ortalama 14,9 dönümdü. Bu bölgesel çeşitlenmeler, görünürdeki toprak dağılımı eşitsizliğini ürün teknolojisi ve toprak verimliliğindeki bölgesel farklılıklar aracılığıyla azaldığına işaret eder. Ancak 1930'ların ortasında yapılan bir başka araştırma, fiilen kullanılan en büyük birimlerin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde değil, Ege'de ve güney bölgelerde bulunduğunu göstermiştir. Bu araştırmaya göre maksimum aile işletme büyüklüğü, Ege'de 3.000 dönüm ve güneyde 2.300 dönümdür.¹⁴ 1927 yılına doğru köylülerin yaklaşık %76'sının işe yarar toprakların ancak %7,3'üne sahip olduğunu ve yine tüm köylülerin %20'sinin tarım araçlarından yoksun bulunduğunu gösteren en genel veriler bile, sözü edilen değerlendirmenin gerçekliğini göstermektedir.¹⁵ Yine bir Türk ekonomi coğrafyacısının 1932'de verdiği bilgilere göre, ülkede 33.000 büyük arazi sahibi ailenin toplam 80 milyon dekar arazisi vardı ve bu aileler ekili alanların % 35'ini denetlemekteydiler. 1920'lerin sonlarına doğru Türkiye'deki tarımı ele

¹³ Oya Siller (Köymen), *Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 1981,s.12.

¹⁴ Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929*, Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1983,s.16-17.

¹⁵Siller (Köymen), *a.g.e.* ,s. 14.

alan bir Rus araştırmacıya göre ise; Türkiye'de kırsal ailelerin %5'i tarımsal alanların % 65'ine sahipti.¹⁶ Verilerden yola çıkarak 1923-1938 arası yıllarda büyük mülklerin ülkedeki toplam arazi mülkiyet dağılımında önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Şüphesiz incelenen yıllar arasında toprakların belirli kesimlerde yoğunlaşmasında, 1929 Dünya Ekonomik Buhranının etkisi de büyük olmuştur. Gülten Kazgan'a göre, Buhranla beraber tarımsal ürün fiyatlarının düşmesine karşın ağırlaşan vergi yükünü taşımak, bunalımda geçimini sağlamak durumundaki köylü için tefeci faize müracaat anlamına gelmekteydi. Aldığı borcun faizini dahi ödeyemeyen köylü, fiyatları düşen topraklarını son tahlilde tefeciye kaptırmıştır, dolayısıyla var olan koşullar fakirleşen küçük köylü işletmesini tasfiye ederken, belirli kesimde sermaye ve toprak yoğunlaşması olayını yaratmıştı.¹⁷ Kazgan'ın yaptığı bu değerlendirmeye uygun olarak Çağlar Keyder de; ortaklığın ve toprak yoğunlaşmasının zaman sınırını çizerken özellikle ekonomik krizlere işaret etmektedir. Nitekim Keyder'e göre, ortaklık ve toprak yoğunlaşması, tarım fiyatlarının düştüğü 19. Yüzyılın büyük buhranı sırasında (1873-1896) ve yine 20. Yüzyılda 1929 buhranında yaygınlaşmıştır.¹⁸ Bunlara ilaveten aşağıda görüleceği gibi, Cumhuriyet ile beraber Kemalist kadronun sanayileşmenin ve girişimciliğin lokomotifini olarak görülen yerli burjuvaziyi yaratma düşüncesi de toprak reformunu geciktiren ve toprak yoğunlaşmasını arttıran unsur olacaktır.

1920'lerde Toprak Reformu Söylemleri ve Uygulamaları

Cumhuriyetin ilanının ilk yılları açısından değerlendirildiğinde, Kurtuluş Savaşı'nın örgütlenmesini ve kazanılmasını sağlayan toplumsal ittifakta büyük arazi sahiplerinin oynadıkları rol yadsınamaz.

¹⁶ Tezel, *a.g.e.*, s. 431-432.

¹⁷ Gülten Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 77.

¹⁸ Çağlar Keyder, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.271..

Bu çevrenin askeri-bürokratik yönetici kadronun oluşturduğu iktisadi kalkınmada da belirleyici olduğu söylenebilir ki; Kemalist hükümet başlangıçta büyük arazi sahiplerinden yana tavır almıştır.¹⁹ Her şeyden önce, bürokrasinin tarım alanındaki düzenlemelere öteden beri soğuk davrandığını söylemek mümkündür. Çünkü onlara göre tarımsal saha, yapısı itibarıyla batılılaşma modelinin iki temel unsurundan ne milli burjuvaziyi çıkarabilir ne de sanayileşmenin öncü gücü olabilirdi.²⁰ Toprak reformu konusundaki bu genel kanılara uygun düşecek şekilde sol-Kemalist eğilimden Doğan Avcıoğlu'na göre, köklü bir toprak reformu, güçlü bir halk hareketinin varlığını ve aşağıdan bir baskıyı beraberinde getirir. Türkiye'de ise, hissedilen baskı topraklarını kaybetmek değil, aksine genişletmek isteyen eşrafın baskısıdır. Zaferden sonra, topraksız köylüden gelen bir baskının bulunmadığı ortamda, eşraf aleyhine bir toprak reformuna kalkışmak imkânsız görülmekteydi.²¹ Ama yönetici kadronun birçoğu, işin başından beri, köylünün mal sahibi olmasını ve köylü kesimin) ekonomik olarak desteklenmesini kendi siyasal çıkarları ve gelişme politikaları açısından yararlı görüyordu. Hükümetin arazi politikası, incelenen dönem boyunca işte bu iki karşıt eğilim arasında, gergin gelgitlerin etkisi altında biçimlenmiştir.

Toprak reformunun tartışıldığı 1930'lu yıllara nazaran 1920'ler büyük arazi sahiplerinin güçlendirildiği yıllar olmuştur. Bu noktada 1924'te Anayasası özel mülkiyetleri kamulaştırmaya karşı koruyan hükümler içermekle birlikte, 1924'teki Kadastro Kanunu da, arazi tasarrufunda özel mülkiyeti pekiştiren adımlardan biri olmuştur. 1926'da yeni Medeni Kanun ile geniş tarım alanları üstünde fiilî denetim kurulmuş güçlü ailelerin, bu alanları tam malik sıfatıyla tapuya kaydettirmeleri kolaylaştı.²² Bu durum bir yandan özel mülkiyetin hukukiliğini pekiştirirken, diğer yandan da büyük çiftçilerin çok geniş

¹⁹ Tezel, *a.g.e.*, s. 446.

²⁰ Mehmet Naci Bostancı, *Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1996, s.88.

²¹ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*, I. Kitap, Ankara: Tekin Yayınevi, 1990, s.353.

²² Tezel, *a.g.e.*, s. 446-447.

toprak parçaları üzerinde hak iddialarında bulunmasına yol açmıştır.²³ Ayrıca savaş yıllarında Rum ve Ermenilerin boşalttığı topraklar ile Cumhuriyetin kurulmasından sonra da zorunlu nüfus mübadelesi ile Rumlardan boşalan topraklara büyük toprak sahipleri ya el koymuş ya da çok düşük fiyatlarla satın almıştır.²⁴

Doğan Avcıoğlu, 1920 Türkiye'sinde toprak reformunun yapılamamasını, toprağın bol olduğu düşüncesiyle böylesi bir reforma ihtiyaç duyulmayışına da bağlamaktadır. 1927 tarım sayımına göre, nüfusun 9.216.918'ini toplayan 1.751.209 çiftçi vardır. Ekime elverişli 231,5 milyon dönüm arazinin ancak 43,6 milyon dönümü ekilebilmekteydi. Yani ekilebilir toprakların ancak altıda biri ekilebilir durumdayken; böylesi bir durum toprak talebi baskısını da frenlemiştir.²⁵

1920'ler boyunca çeşitli nedenlerle ve sistemli bir şekilde çiftçiye toprak dağıtmak mümkün olmamakla birlikte, nüfus mübadelesi çerçevesinde ülkeye gelen mübadillere ve az da olsa küçük çiftçilere, çıkarılan kararnameler doğrultusunda borçlanma suretiyle arazi verildiği görülmektedir.²⁶ Ancak, giden Rumların 1.200.000 civarında, gelen Türker'in 500.000 civarında olmasına karşılık; giden Rumların %30'u tarımla uğraşırken, gelen Müslümanların %90'ı tarım sektöründendi. Dolayısıyla giden nüfus fazla olmasına karşılık, sahip oldukları topraklar tam tersine azdı.²⁷ Cumhuriyetin ilk yıllarından

²³Türkdoğan, *a.g.e.*, s.36.

²⁴Keyder, *a.g.e.*, s.26.,29.

²⁵ Avcıoğlu, *a.g.e.*, s.354. Doğan Avcıoğlu, İstatistik Umum Müdürlüğü'nün 1927'deki yaptığı –çok da güvenilir olmayan - tarım sayımının sayısal verilerini kullanmıştır. *Cumhuriyet*, "Ziraat tahririn neticeleri", 12 Kânunusani 1929, s.1.

²⁶Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri (BCA), 30.18.1.2/7.63.4, 25 Aralık 1929; Topraksız ailelere ve göçmenlere dağıtılan topraklar arasında 1915 yılı Tehcir Kanunu ile Ermenilerden boşalan yerler de olmuştur. Örneğin; Sivas'ın Karagöl Köyü'nden 1915 yılında tehcir edilen Ermenilerden kalan toprakların bir kısmına göçmenler yerleştirilirken, bir kısmı ise Şarkışla İlçesi'nin Dokuzkişla Köyü'nden gelen kişilere borçlanmak suretiyle verilmiştir. BCA, 30.18.1.2/29.46.7, 9 Haziran 1932.

²⁷ 1928 Yunanistan nüfus sayımına göre, Türkiye'den göç eden ve ankete cevap veren 880.000 Rum'dan 250.000'i tarım sektöründen gelmekteydi.

itibaren büyük toprak sahiplerinin hükümetin milli burjuvazi yaratma düşüncesinin oluşturduğu denetimsizliğin de etkisiyle - nüfus mübadelesinden sonra boşalan arazileri işgal veya ucuz yoldan satın alma mücadelesine girmesinin, hükümetin elini bağlayacak ve gelenler açısından da büyük sorun teşkil edecek bir uygulama olduğu söylenebilir.

Hükümet her ne kadar muhacirlere ve az da olsa topraksız köylüye arazi verse de, tapu kadastronun sistemleşmediği bir ortamda, verilen bu arazileri, sahipleri ellerinde tutamamıştır. İsmail Hüsrev'in anlatımlarından yola çıkarak denilebilir ki, devlet tarafından topraksız köylüye veya muhacirlere verilen bataklık haldeki toprakları, köylü uzun seneler uğraşarak kurutmuş, ıslah etmiştir. Köylünün ekilebilir hale getirdiği bu araziye ise, arazinin gerçek sahibi olduğunu iddia eden birisi çıkararak, köylünün işlenmiş ve ıslah edilmiş toprağını elinden almıştır. Hatta arazisini elinden aldığı köylüyü, ortakçı olarak kullanıp, toprağı işletmeye de devam etmiştir.²⁸ İçişleri Bakan'ı Şükrü Kaya'nın Haziran 1934'te mecliste yaptığı konuşmada verdiği örnekler, İsmail Hüsrev'in anlattıklarını doğrular görünmektedir:

"Misal mi söyleyeyim? Raif Beyin memleketi olan Trabzon'da arazi çok dardır. 10 dönüm, 20 dönüme malik olan kimse büyük arazi sahibi ve zengin sayılır. Birisi çıktı, 200 bin dönüme sahip olduğuna dair ilâm gösterdi ve köylüleri oradan çıkardı... Hat boyundan geçerken, Sazılar köyü vardır. Burası muhacirlerindi. Gidin bakın tapuda kimin namına mukayyettir. Emin Beye sorarım, kimin namına mukayyettir ve ne zaman ona geçmiştir? Böyle kaç tane arazinin sahibi çıkmıştır... Ne

1926'da Yunanistan'daki tütünün üçte ikisini bu göçmenler yetiştiriyordu. Türkiye'de 1926-1929'a kadar kuru üzüm ve incir dış satımımızın %40'ını gerçekleştiriyordu. Bu ürünlerin üretiminde, uzmanlaşmış Rumların en büyük katkısı yapması ve Rumların Yunanistan'a gitmeleri orada bağıcılığın gelişmesine yol açtı ve uluslar arası piyasada Türkiye'nin rekabet gücü de azaldı. Şüphesiz bu durum, 1929 Ekonomik Buhranı'nda bu ürünlerin fiyatlarının Türkiye'de Yunanistan'a nispeten daha düşük seyretmesinde etkili olmuştur. Hasan Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Tarihi Göç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2011, s.297.

²⁸ İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990, s. 196.

kadar metrûk arazi imar edilmişse bilâhare hepsinin sahibi çıkmıştır... Fakat on sene sonra bir adamı tarlasından, evinden çıkartmak haksızlık olur. Gök Abat körfezinde yerli halk bataklığı kuruttu. Burada sıtma vardı. Bunlar her türlü tehlikeyi göze alarak bataklığı kuruttular ve yerleştiler. Ektiler, biçtiler, çalıştılar, kanallar açtılar. Bir zat geldi, bu toprakların kendine ait olduğunu söyleyerek bunları ortadan çıkarttı. Halk yine topraksız kaldı, dağlara sığındı. Çalı, çırpı toplayarak geçinmeğe başladılar".²⁹

Yine Eskişehir Kıranharman Köyüne yerleştirilmiş olan Müftüzade Mehmet adlı bir muhacirin 1932 yılında başbakanlığa gönderdiği şikâyet ve talep yazısı, bölgedeki nüfuzlu kimselerin muhacirlerin topraklarının gasp edilmesini ve tüm şikâyetlere rağmen Eskişehir Valisi'nin bu durumu görmezden gelmesini şu şekilde anlatmaktadır:

"Muhterem Paşam, Eskişehir vilayetinde Sivrihisar kazasının Bahçecik civarında Reşadiye karyesinde Sürpük zade Ali namında bir şahıs hükümet tarafından köye iskân edilen muhacir halkı dağıtıp on sekiz bin dönüm araziye zapt ederek çiftlik yapmıştır. Yine Sazlılar karyesinden Hakkı ve Piçer iskelesinden Hasan Efendi namındaki adamlar da Sivrihisar kazasının Kıran harman karyesine iskân edilen muhacirini köyden dağıtmaya ve ellerindeki araziye zapt etmeye çalışmaktadır. Bütün bu yolsuz ve kanunsuz hareketlere Eskişehir valisi tarafından müsamaha edilmekte halkın hukukuna tecavüz eden bu şahıslar hakkında tatbikatı kanuniye yapılmamaktadır... hükümeti cumhuriyetimizin kanunlar ile kabili telif olmayan Eskişehir valisinin şu yolsuz ve kanunsuz hareketlerine nihayet vermek için acilen bir maliye müfettişinin izam ile tahkikat icrasına ve fakir fukara muhacir halkın hukukuna ve hazineye ait araziye tecavüz edenler hakkında da takibatı kanuniye ifasına emir buyrulmasını arz ve istirham eylerim muhterem Paşam."³⁰

²⁹ Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1933-1935)*, C. 2, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayınları, Yay. No:580, 1993, s.208-209.

³⁰ Ayrıca, bu şikâyet üzerine İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanıp, 31 Ağustos 1932' de tarihinde Başbakanlığa gönderilen müfettişin raporu, anlatılanları doğrulamaktadır: "Sivrihisar'da Kıran harmanı ve Köşeler köyündeki Kullar arazisine iskân edilmiş olan Plevne ve Osman pazarı muhacirlerine tesis edilen yerlere yerli halktan bazı eşhasın muhacirler hakkında men'i mудаhele davası

Kemalist yöneticilerin Türkiye’de büyük arazi sahipliği olgusuna karşı tavır almalarını başlatan olay ise, 1925’teki Kürt ayaklanması olmuştur. 1938’e kadar dalgalanarak sürecektir olan Kürt isyanı sırasında, ayaklanmalarda başı çeken ailelerin güçlerini, doğuda hüküm süren büyük arazi sahipliği ve bağımlılık ilişkilerinden aldığı ortaya çıkmıştır. Hükümet, 1927 yılında, idarî, askerî ve içtimaî nedenlerle, 1500 kadar Kürt ailesinin Doğu Anadolu’dan ‘garp vilayetlerine nakli’ için bir kanun çıkarmıştır. Kanuna göre, Batı’da iskân edilecek olan bu ailelerin terk ettiği araziler, kendilerine iskân edilecekleri illerde yeni arazi verilmesi koşuluyla, hazineye aktarılacaktı.³¹ Atatürk, hükümetin bu yönde izlenen siyaseti desteklediğini, 1 Kasım 1928’de meclisin açılış konuşmasında, *“Şark vilâyetlerimizin bir kısmında ihdas edilen umumi müfettişlik isabetli ve faydalı olmuştur.”*, sözleri ile bildirmiştir. Toprak reformu davasını gerçekleştirme isteği de, *“Yeni faaliyet devrimizde, gerek bu havalide, gerek memleketin diğer kısımlarında toprağı olmayan çiftçilere toprak tedarik etmek meselesiyle ehemmiyetli olarak iştigal buyuracaksınız”*, sözleri ile hükümete verdiği direktiflerden anlaşılmaktadır.³² Nitekim bu doğrultuda adımlar atılmaya devam edilmiş; önce iskân bütçesine 5.000 lira aktarılmış³³ ve sonra da 2 Haziran 1929’da 1505 sayılı, *“Şark manatıkı dâhilinde muhtaç zürraa tevzi edilecek araziye dair kanun”* çıkarılmıştır. Bu kanuna göre, 1927 yılında çıkan kanun gereğince, hükümet isyan eden bölgedeki arazileri topraksız köylülere belirli bir fiyatla dağıtmak için kamulaştırabilecektir. Ancak arazinin sahibi arazisinin büyüklüğüne göre 502000 dönüme kadar olan miktarını isterse kendisine alabilecektir.³⁴ Ayrıca 1505 sayılı kanun hükümete, topraksız köylüye toprak vermek için, ülkeye gelen muhacirlere, doğu illerinden getirilen köylü ve aşiretleri yerleştirmek için gerektiğinde şahıslara ait

açarak bu araziden çekilmelerini temine tevessül eylediği anlaşılmaktadır...”
Bkz. BCA, 30.10.0.0/123.879.9, 21 Aralık 1937.

³¹ Tezel, *a.g.e.*, s. 453.

³² Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi, 2006, s.201.

³³ BCA, 30.18.1.2 / 2.18.17, 20 Mart 1929.

³⁴ Kanun No:1505, 02/06/1929, *Resmi Gazete*, “Şarkmanatıkı dâhilinde muhtaç zürraa tevzi edilecek araziye dair kanun”, 11 Haziran 1929, Sayı:1213

çiftlikleri,³⁵ hatta ölen kişilere ait toprakları kamulaştırma yetkisi vermiştir.³⁶

Çiftçiyi topraklandırma adına atılan adımlar ve atılan bu adımların sığılı ile paralellik gösterircesine, yapılan konuşmaların azlığı, 1920'ler için yapılabilecek en genel yorum olsa gerek. Ancak hükümetin siyasi nedenlerle ülkenin doğu bölgesinde izlediği topraklandırma politikasından başka, Kemalist iktidarın bu yönde yaptığı konuşmalar, 1929 Ekonomik Buhranı ile köylü ve çiftçinin düştüğü ekonomik-toplumsal krizin de etkisi ile sıklaştırmıştır. Örneğin; Cumhurbaşkanı Atatürk, Ekonomik Buhranın patladığı 1929 yılı meclis açılış konuşmasında: "Çalışan Türk köylüsüne işleyebileceği kadar toprak temin etmek memleketin istihsalatını zenginleştirecek başlıca çarelerdendir." şeklinde ifade buyururken; akabinde kürsüye gelen Başvekil İsmet İnönü'nün yaptığı konuşma, hükümetin 1920'ler boyunca kendi içinde yaşadığı çelişkiyi göstermesi açısından önemlidir. Nitekim bu konuşma, hükümetin toprak reformu konusunda yeni adımlar atacağını ifade ederken; "Bunun haricinde büyük çiftlik işletmekte olan gayret ve servet sahiplerine dokunmak şöyle dursun, aksine olarak bunların da iyi çalıştıklarını ve kazandıklarını görmekten memnun oluruz" sözleri topraksız köylü - büyük toprak sahibi arasında yaşanan gelgitleri göstermesi açısından önem arz etmektedir.³⁷ Hatta toprak reformu konusunda Kemalist iktidarın isteksizliğini, 1930'lu yılların başında da görmek mümkündür. Şevket Raşit Hatipoğlu 1932 yılında Meclisin, toprak reformu konusundaki tutumunu şu sözlerle anlatmaktadır:

"Ortada, toprak reformu hakkında hiçbir düşünce bulamadım, mecliste yer alan ve sahnede görülen tanınmış politikacı ziraatçılar, mesela, Muhlis Bey, Tahsin Coşkun (Atatürk'ün çiftlikleri müdürü-

³⁵ BCA, 30.18.1.2/10.21.1, 16 Nisan 1930

³⁶ 30 aileye oluşan Bulgaristan muhacircini yerleştirmek için, Eskişehir'de devlete ait boş arazinin olmaması üzerine Sivrihisar İlçesinde ölen kişilerden kalan toprakların kamulaştırılmıştır. BCA, 30.18.1.2/19.25.4, 8 Nisan 1931

³⁷ Kuruç, *Belgeler İle Türkiye İktisat Politikası(1929-1932)*, s. 34-35.

*mebus), Yaşar ve Hamdi Bey (mebus-ziraatçı) gibi şahsiyetler, bu konu açılınca: Aman sakın ha!...diyorlardı.*³⁸

1930'larda Toprak Reformu Söylemleri ve Uygulamaları

1930'lu yıllar toprak reformu tartışmalarının ve söylemlerinin sıklaştığı yıllar olması adına önemlidir. Böylesi bir söylemin sıklaşmasında, 1929 Ekonomik Buhranı'nın çiftçiye yaşattıklarını göz önünde bulundurmak gerekir. Hele ki, SCF denemesinden sonra Halk Fırkası'nın kendini sorgulama isteği ve yeni slogan arayışı da yadsınamaz.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Türkiye gibi tarım ağırlıklı ekonomilerin üzerindeki yarattığı olumsuz ortamın etkisi tartışılmaz durumdadır. Örneğin Türkiye'de buğday fiyatı, 1927 yılında kilo başına 12 kuruş iken 1932 yılında 3 kuruşa kadar gerilemiştir. Buğday ve diğer tahılların fiyatları 1929'dan 1932-1933 yıllarına kadar yüzde 60 oranında gerilemiştir. Tarım ürünlerindeki düşüşler, mamul malların fiyatlarındaki gerilemeden daha fazla olduğu için, 1929'dan 1933'e kadar dış ticaret hadleri %25, tarım sektörünün dış ticaret hadleri de %30'a kadar gerilemiştir. Tarım fiyatlarının hızla düşmesi pek çok tüccarın iflasına yol açarken, tarım kesiminden gelen talebin kesilmesiyle, kent ekonomisi de sıkıntıya girmiştir.³⁹

Öte yandan ekonomik buhranın çözümü için sadece ekonomik politika önlemleri yoluna gidilmemiş, aynı zamanda siyasal düzenlemelerle çözüm aranmıştır. Bu yolda en önemli girişim Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu olmuştur.⁴⁰ 12 Ağustos 1930'dan kapandığı 15 Kasım 1930'a kadar SCF, ekonomide liberal esasları benimsemiş, köylünün ekonomik durumunun düzeltilmesi ve Ziraat Bankası'nın bu amaç için yeniden yapılandırılması parti prensibi olarak

³⁸ Aydemir, *a.g.e.*, s. 335.

³⁹ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisat Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s.186.

⁴⁰ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *1929 Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2009, s.154.

kabul edilmiştir.⁴¹ Ahmet Hamdi Başar'ın tabiriyle, Serbest Cumhuriyet Fırka ülke genelinde kısa zamanda ilgi görmesi, idareden memnun olmayanların çokluğunu ortaya koymuştur. Özellikle köylü kesimin gittikçe fakirleşmesi, dünya buhranı ile beraber mahsul ve bilhassa buğday fiyatlarının düşmesi büyük bir paniğe neden olmuştur. Köylü mahsulünü satarak, tohum masraflarını bile karşılayamaz hale gelmiştir. Bu nedenle SCF'nin kapatılmasından sonra Atatürk, şikâyetleri yerinde görmek ve yapılması gereken işleri tespit etmek için Anadolu'ya seyahate çıkmıştır.⁴² Bu seyahate katılan Başar, gezini amacını şu cümlelerle anlatmaktadır:

*"Serbest Fırkanın feshinden sonra geniş ölçüde bir yurt gezisine çıkan Atatürk, büyük işler yapmak, iktisadi ve mali sahada bir inkılâp yaratmak lazım geldiğine kani idi. Fakat bu inkılâbın nasıl bir şey olması icap ettiğini anlamak istiyordu. İşte seyahattin maksatlarından biri de bu idi."*⁴³

SCF'nin kapatılmasından sonra Atatürk'ün Anadolu'ya yaptığı bu seyahati, yeni bir slogan arayışının sonucu şeklinde değerlendiren Şevket Süreyya Aydemir'e göre, 1923-1930 yılları arasında uygulanan liberal atılımlar sonuç vermemiş ve hatta 1929 Ekonomik Buhranı ortaya çıkardıklarıyla eldeki birikimleri yok etmiştir. Buhranla beraber Amerika da dâhil olmak üzere Avrupa'nın en ileri kapitalist ülkeleri bile kendi kendine yetebilme politikasını uygulamaya koyulmuştur. Dünyada gelişen sürece uygun olarak, Türkiye de bu süreçte kendi içine kapanmakla birlikte, ülkenin ekonomik zayıflığı yeni ekonomik sitem arayışına ve mevcut sistemin sorgulanışına neden olmuştur. İşte

⁴¹ Osman Okyar ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye: Fethi Okyar'ın Anıları*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2010, s. 72-74.

⁴² Seyahatin ilk bölümü, 18 Kasım 1930'da Ankara'dan Kayseri'ye hareketle başlar ve 7 Ocak 1931'de son bulur. Seyahatin ikinci bölümü, 26 Ocak 1931'de İzmir'e yolculukla başlar ve 4 Martta son bulur. Seyahat boyunca gidilen iller: Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Samsun, Trabzon, İstanbul, Kırklareli, Edirne, Bursa, İzmir, Aydın, Denizli, Balıkesir, Antalya, Meresin, Malatya, Adana, Konya ve Afyonkarahisar'dır. Gezinin ayrıntısı için Bkz. Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın No:155, 1981,s.21.

⁴³ Başar, *a.g.e.*, s.28.

devletçilik bu hava içinde ve ne olduğu pek anlaşılamayan bir yol olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁴ Topraklandırma söylemi de, beklili de devletçilik politikasından cesaret alan iktidar kanadından kişilerin ve aydınların, köylüyü kalkındırma adına geliştirdikleri politika içinde, biraz da siyasi nitelikli bir söylem olarak yer bulmuştur. Bunla beraber, 1930'larda çiftçiyi topraklandırma adına yapılan tartışmaları ve atılan adımları çok farklı nedene bağlayanlar da yok değildir.

Çağlar Keyder ve Faruk Biltek yazmış oldukları makalede, 1930'lu yıllarda toprak tartışmalarının ortaya çıkmasını köylünün ekonomik kazancını arttırma düşüncesinin yanında, böyle bir söylemin önemli bir siyasi öge olmasından bahsetmektedir.⁴⁵ Yine Keyder ve Biltek'e göre 1920'lerin büyük çiftlikleri destekleme politikası gereğince, büyük çiftlik sahiplerinin bir yandan yurt içinde ekonomik ve siyasi önemleri artarken, aynı zamanda dünya pazarı ile bütünleşmişlerdi. Bu nedenle 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile tarımsal fiyatların düşüşü köylüyü etkilemekle beraber, dünya pazarı ile bütünleşmiş büyük çiftlikleri daha fazla etkilemişti. Büyük çiftçi için aslında daha önemlisi, hükümetle olan ittifaklarının sarsılması olmuştur. Daha önce hükümetin liberal bütünleştirici politika yürütmek yolundaki taleplerine cevap vermeye zorlanan, şimdi ise dünya ticaret ağından yoksun olan ve eskiye oranla pazar için daha az artık üreten büyük çiftçi, politik pazarlık gücünü de yitirdi. Ayrıca Buhrandan sonra hükümetin liberal ekonomi politikalarına karşı hoşnutsuzluğu, korumacı eğilimlerle bürokrasi yeni bir eylem özgürlüğü bulmuştu. Büyük çiftlikler artık koalisyonun vazgeçilmez bir ögesi olmaktan çıkmış ve yeni politika arayışları böylesi bir zamanda gündeme gelmiştir.⁴⁶ Bu yeni politikada, tarım kesiminin işlevi sanayi ve kentler için ucuz ve bol gıda üretmek olacak ve tarımdan sanayiye artık aktarımı bu yolla gerçekleşecekti. Bu nedenle devlet desteği 1930'larda büyük toprak

⁴⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1884-1938)*, Cilt I, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011, s.396.

⁴⁵ Faruk Birtek ve Çağlar Keyder, "Türkiye'de Devlet-Tarım İlişkileri (1923-1950)", Editör: Kerem Ünüvar, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.305.

⁴⁶ Birtek ve Keyder, a.g.m., s. 311.

sahiplerinden, buğday üreten ve ürettiği buğdayın önemli bir kısmını pazarlayan orta köylüye kaymıştır. 1930'lu yıllar böylesi bir pazarlık ile geçerken, devletin İkinci Dünya Savaşı yıllarında izlediği politikalarından büyük toprak sahipleri daha az etkilenmiş ve buğday üreticisi olan orta köylüyü zayıflatmıştır. Ayrıca artan vergi, üreticinin ürünlerine devletin çok düşük fiyatlarla el koyması orta köylüyü devletten uzaklaştırırken; çiftçiyi Topraklandırma Kanununun tam da böylesi bir ortamda ortaya çıkması, devletin artık küçük köylü ile ittifak arayışının sonucu olarak dile getirilebilir.⁴⁷ Dolayısıyla Biltek ve Keyder yaptıkları bu analizle, devletin iktisadi politikaları ile toplumsal ve iktisadi yapı arasındaki yakın ilişkinin altını çizmektedirler.

Şüphesiz ki, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı köylü/çiftçi-toprak sahibi/tefecî arasındaki ortakçılık ve tefecîlik örneklerini artıran önemli bir gelişmeydi. Bu durum hükümetin ekonomiye bakışını değiştirdiği gibi, siyaset anlayışını da değiştirmiştir. Özellikle ekonomik krizin köylüye yaşattıklarını örnekleyen ve sınıf farkını reddeden yayın organlarının bu dönemde arttığını da söylemek mümkündür. Ülke genelinde ortakçılığın/derebeyliğin ve tefeciliğin/murabahacılığın artmasından da esinlenmiş olunacak ki; Doğan Avcioğlu, toprak reformu sorununu Kemalist kadronun sınıflarla mücadele etmesinin sonucu, 1934 yılından itibaren işlemeye başladığını ve 1936 yılından başlayarak Kurtuluş Savaşı liderlerine mal olduğunu söylemektedir. Avcioğlu, bu tezini Hükümet yetkililerin sözü ile temellendirmektedir. Şüphesiz bu hususta en önemli söylem İnönü'nün: "Batakçı toprak ağasının kökünü kazıyacağım" şeklinde yaptığı konuşmaydı.⁴⁸

Topraksız köylülerin büyük bir sorun olarak algılanmasında şüphesiz 1930'ların ikinci yarısından sonra şaha kalkan köycülük söylemlerinin etkisi görmezlikten gelinemez. Özellikle 1930'larda birçok kitap ve derginin köy kalkınma davası çerçevesinde, inceden inceye köycülük

⁴⁷ Şevket Pamuk ve Çağlar Keyder, "1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler", Editör: Kerem Ünüvar, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 336.

⁴⁸ Avcioğlu, *a.g.e.*, s.489-490.

düşüncesini işlerken;⁴⁹ 'çiftçiye topraklandırma' söylemi de köy kalkınma davası içinde ön plana çıkarılan en büyük unsur olmuştur.⁵⁰ Köy davasını, ulusal bir dava olarak gören köycüler,⁵¹ ayrıca şehirleşmeye de karşı olmuştur.⁵² Hatta 1929 Dünya Ekonomik Buhranı şehirleşmenin sonucunda ortaya çıkmış; ancak bedelini kırsal kesim ödemiştir.⁵³ Köycülük konusunda oldukça muhafazakâr söylemlere sahip olan köycüler, köylünün ekonomik geriliğinin başlıca nedenlerinden birinin, köylünün ya hiç veya yeteri kadar toprağa sahip olamamasına bağlamaktadır.⁵⁴ Bu dönemde CHP'nin içinde de köycülerin olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim *Ülkü Dergisi* etrafında toplanan, Halk Fırkası'nın genel sekreterliğini yapmış Recep Peker ve ekibi, Kemalizm'e sosyo-ekonomik içerik kazandırmaya uğraşmıştır.⁵⁵ Toprak reformu düşüncesinin arkasında köycü söylemin aslı iki ögesini, yani şehirleşme ve proleterleşmeye şüpheyle bakışı, açık seçik görmek mümkündür. Zira köylüye toprak dağıtma düşüncesinin arkasında yatan düşünce, topraksızlaşan köylülerin şehirlere göçmesinden ve proleterleşmeden duyulan korku olmuştur.⁵⁶ Bu anlamda Kemalist yönetim için topraksız köylü demek potansiyel bir

⁴⁹ Mehmet Öner, *Köy Kalkınma Davası: Dün Neydi? - Bugün Ne Halde? - Nasıl Halledilmelidir?*, Konya:Yenikitap Basımevi, 1950, s.9. ; Sınıflı bir toplumu şiddetle eleştiren *Kadro Dergisi* ve Anadolu'daki çeşitli yapıdaki köylerin ekonomik, sosyal ve eğitim gibi sıkıntılarını örneklerle sayfalarına taşıyan *Ülkü Mecmuası* bunlardan en bilindik olanıdır. Bununla beraber *Çığır Dergisi*, *Dönüm Dergisi*, *Köye Doğru Dergisi* ve *Ziraat Gazetesi* bunlardan diğer birkaçıdır.

⁵⁰ Yunus Nadi, "Türkiyemizde Zirai Kalkınmanın Temel Meselesi", *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1937, s.1.

⁵¹ Selâhattin Kandemir, "Köycülüğümüz", *Ülkü*, C.6, S.31, Eylül 1935, s.33.

⁵² Nusret Kemal (Köymen), "Köycülük Esasları", *Ülkü*, C.4, S.20, Birinci Teşrin 1934, s.149.

⁵³ Nusret Kemal (Köymen), "Sanayileşme Üzerine Düşünceler", *Ülkü*, C.7, S.37, Mart 1936, s.17.

⁵⁴ Said Aydoslu, "Köylü ve toprak", *Ulus*, 8 Nisan 1935, s. 5.; Nusret (Kemal) Köymen, "Köycülük Programına Giriş", *Ülkü*, C.5, S.26, Nisan 1935, s.134.

⁵⁵ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul: Boyut Yayınları, 1999, s.86.

⁵⁶ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 135.

huzursuzluk demektir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok yerde, örneğin Doğu Avrupa'da, topraksız köylüler büyük toprakları fiilen işgal etmişler; bu ülkeler, biraz da mecburiyetten, toprak reformu yapmak zorunda kalmışlardır.⁵⁷

Çiftçiyi topraklandırma noktasında değinilmesi gereken bir hususta da, milli bütünlüğün temini için özellikle ülkenin doğu bölgelerinde derebeylik şeklinde vücut bulmuş toprak ilişkilerinin tasfiyesi ile beraber toprağın bedelsiz olarak köylüye verilmesi düşüncesinin 1930'lar boyunca çeşitli makale ve kitaplarda işlenmiş olmasıydı. Ülkenin doğu illeri, ulaşım sorunları ve coğrafi yapı itibarıyla içe kapalıydı. Dolayısıyla köylülerin pazarla alakası çok azdı ve bu bölgelerde yaşayan insanlar devlete olan borçlarını bile topraklarında çalıştıkları beyler aracılığı ile ödemekteydi.⁵⁸ İsmail Hüsrev Tökin, bu soruna ciddi manada kafa yormuş, sorunla ilgili birçok makale ve kitap yazmıştır. Tökin, köylüyü topraklandırmayı, ortaklığı ve doğudaki derebeyliği sınıf olarak tasfiye etmenin toprak reformundan geçtiğini söyler. Türk köylülerine tekniğin girebilmesinin en önemli yolunun bu olduğunu düşünen Tökin,⁵⁹ ayrıca derebeyliğin ortadan kaldırılmasının gerekliliğini şu sözlerle açıklar: "...bilhassa Kürtçe konuşulan sahalarda için için kaynayan gayri milli hareketlerin, irticai cereyanların gıda aldığı içtimai zümreler, köylüsü ile geniş topraklara tesahup etmiş beylerdir. Toprağın köylüye doğrudan doğruya tevzii demek bey ismini taşıyan irtica kaynağı bir sınıfın ve bu sınıfla beraber Kürt Meselesinin kökünden tasfiyesi demektir." Tökin, bu sorunun çözümü için, beylerin toprağını satın alarak, köylüye satmayı çözüm yolu olarak görmemektedir. Çünkü toprağın bedelini ödeyemeyen köylü, borcunu ödeyebilmek için yine beyden borç almakta, hatta beye toprağını satmaktadır. Bu nedenle toprak, bedelsiz olarak köylüye verilmeli ve

⁵⁷ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s. 131.

⁵⁸ İsmail Hüsrev (Tökin), "Şark Vilayetlerinde Derebeylik I", *Kadro*, S. 11, İkinci Teşrin 1932, s.26.

⁵⁹ İsmail Hüsrev (Tökin), "Türk Köylüsü Bir Toprak Bekliyor", *Kadro*, S. 21, Eylül 1933, s.24.

beyler de buldukları bölgeden süresiz biçimde uzaklaştırılmalıdır.⁶⁰ Bu verilerden de yola çıkarak denilebilir ki, sınıfsız, kaynaşmış bir toplum yapısını öngören ve halkçı söylemlerle işe başlayan Kemalist kadro için özellikle Şeyh Sait Ayaklanması'ndan sonra ele alınan Kürt Meselesi ve derebeyi-toprak ilişkisi 1930'lu yıllarda da çözülmesi gereken büyük bir problem olarak görülmüştür.

1930 yılında yeni bir Kürt ayaklanmasının başlaması, Kemalist yönetici kadronun Doğu Anadolu'daki toplumsal bağımlılık ilişkilerini çözebilmek için daha zorlayıcı önlemler aramasına yol açmıştır.⁶¹ Bu anlamda 14 Haziran 1934'te, 'İskân Kanunu' çıkmıştır. Kanunun 10. maddesine göre, aşirete hükmî şahsiyet tanınmayacağı ifade edilirken; bu hususta her hangi bir hüküm, vesika ve resmî belge bile olsa, tanınmış haklar kaldırılmıştır. Ayrıca, kayıtlı-kayıtsız, bütün gayrimenkuller devlete geçeceği ve bu gayrimenkullerin muhacirlere, mültecilere, göçebelere, topraksız veya az topraklı yerli çiftçilere dağıtılıp tapuya bağlanacağı bildirilmiştir. Bu kanunun yayınından önce aşiretlere reislik, beylik, ağalık, şeyhlik yapmış olanlar; yapmak isteyenler ve sınırlar bölgesinde oturması güvenlik bakımından sakıncalı bulunanları, aileleriyle birlikte, uygun yerlere yerleştirmek İçişleri Bakanlığı'nın inisiyatifine bırakılmıştır. Türkiye'de yaşayıp da Türk kültürüne bağlı bulunmayan aşiret fertlerinin dağılık olarak yerleştirilmesi, Türk kökenli ve Türk kültürüne sahip göçebe aşiret fertlerinin sıhhat ve yaşama şartları elverişli yerlere nakledip yerleştirmeyi; Türk tebaası olmayan ve Türk kültürüne bağlı bulunmayan göçebe aşiret fertlerinin de gerekirse Türkiye dışarısına çıkarılabileceği hükme bağlanmıştır. Yine bu kanunla, ana dili Türkçe

⁶⁰ Hüsrev (Tökin), "Türk Köylüsünü Topraklılandırmalı. Fakat Nasıl? ", s.36. ; Bir süre sonra köylünün elinden toprakları satın alan beyler, derebeyi olmaktan çıkarak birer toprak ağası haline gelmiştir. Hatta bey olmadığı zamanlarda bile köylünün beyin etkisinden kurtulamadığını Tökin, şu şekilde anlatmaktadır:"Öyle vakalar tespit edilmiştir ki, sürülen beylerin, yerinde kalan nazırları veya akrabası, mahsulün idrak zamanında köylüye müracaat etmişler ve 'ne olur ne olmaz, sen beyin hissesini bir tarafa ayır' diyerek, onda devlete karşı bir itimatsızlık uyandırmışlardır." İsmail Hüsrev (Tökin), "Şark Vilayetlerinde Derebeylik II", *Kadro*, S. 12, Birincikanun 1932, s.24.

⁶¹ Tezel, *a.g.e.*,s. 454.

olmayanların, toplu olarak bir köyü veya bir mahalleyi oluşturmaları yasaklanmış; iskân edilen muhacirler, mülteciler göçebeler yerleştirildikleri yerde en az on yıl oturmağa mecbur tutulmuştur.⁶²

Kanunun çıkmasından sonra, tatbiki amacıyla çeşitli girişimlerde bulunulduğunu söylemek mümkündür. 30 Nisan 1934 yılında Edirne Milletvekili Şeref Aykut'un muhacirlere ve topraksız köylülere toprak vermek için meclise sunduğu proje doğrultusunda Toprak Komisyonu oluşturulmuştur. Komisyon, projeyi değerlendirmek amacıyla başta tarım, ekonomi ve adalet bakanlıkları olmak üzere birçok bakanlığın görüşünü aldıktan sonra, mülkiyet haklarını bozucu nitelikte olması, istimlâk tarzının yasalara aykırı olması, projenin uygulanmasındaki amaç ile alınacak faydanın ekonomik ve sosyal manada uygunsuzluğu projenin uygulanmamasının nedeni olarak sunulmuştur. Projeyi, ilkel ve yüzeysel bir proje olarak nitelendiren Toprak Komisyon Başkanlığı, ayrıca hükümet organlarının ortaklaşa hazırlayacağı ve hükümet prensiplerine dayalı bir projenin hazırlanıp uygulanmasının daha uygun olduğunu dile getirmiştir.⁶³ Ancak böyle bir projeyi hazırlamak için hükümet kanadından bir girişim olmamıştır.

Anlaşılabileceği üzere bu İskân Kanun'u, topraksız çiftçi veya köylüyü topraklandırma amacından ziyade; Türk kültürünü kuvvetlendirmeyi ve bu amaçla ülkeye Türk kültürüne bağlı olan göçmen getirmeyi, Türk kültürüne bağlı olmayan kimseleri de yer değişikliği ile bağlı olabilecek bir yere yerleştirmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla kültürel, siyasal ve askeri bakımdan ülkenin nüfus dağılımını dizayn edip, bazı yerleri boşaltmak kanunun ana çizgisini oluşturmaktadır. İskân Kanunu'nun bu hükümleri feodal ekonomik ilişkileri de ortadan kaldırmayı hedeflemektedir: *"Çünkü asırlardan beri kendi çevrelerinde, kendi akideleri ve üretim tarzları içerisinde yaşayan insanlar Türk örneği içerisinde eritmek..."* istenmekteydi.⁶⁴ Bu nedenle İskân Kanunu'nun doğu illerinde, bazı çıkar gurupları tarafından propaganda aracı olarak

⁶² Kanun No:2510, 14/06/1929, *Resmi Gazete*, "İskân Kanunu", 21 Haziran 1934, Sayı:2733

⁶³ BCA, 30.10.0.0/81.531.10, 24 Nisan 1936

⁶⁴ Şeref Nuri, "İskân kanunu ve yurtlandırma politikamız", *Ulus*, 1 Ağustos 1935, s.2.

da kullanıldığı görülmektedir. Nitekim İçişleri Bakanlığı'nın Cumhuriyet Halk Partisi Sekreterliğine gönderdiği bir şifreli telgrafta bazı çıkar guruplarının halkın elindeki hayvanları ucuza alabilmek amacıyla İskân Kanunu'nu, "ülkenin doğu ilerindeki Kürtlerin % 90'ının Batı Anadolu'ya yerleştirilip, doğu ilerine de Türker'in yerleştirildiği" şeklinde yorumlayıp, panik havası oluşturulmak istendiği belirtilmektedir.⁶⁵ Kanun çerçevesinde iskân edilen muhacirlerin iskân edildikleri toprakları satıp, devlet kurumlarına ait arazilere yerleşmeleri ile ilgili şikâyetler de yok değildir.⁶⁶

Ülke topraklarının genişliği düşünülüğünde nüfusun birkaç katına yetecek kadar toprak olmasına karşın, köylünün elde ettiği gelirin temeli olan toprak ve tarlası, ekonomik isteklere uygun düzenlenmemiştir.⁶⁷ Bununla beraber çitçiyi topraklandırma söyleminin 1935 parti programına girdiği görülmektedir.⁶⁸ Bu amaca ulaşmak için köyler civarındaki devlet arazisi kadastro yapılmış bir halde dağıtılacak veya büyük çiftlikler varsa bunlar da parçalara

⁶⁵ BCA, 490.1.0.0/587.24.2, 4 Nisan 1934

⁶⁶ Örneğin, Çukurova Harası Müdürü Rifat Bakal'ın gönderdiği bir yazıya istinaden 21 Ağustos 1939'da İçişleri Bakanlığı'nın Başbakanlığa yazdığı yazıda, 1927 ve 1928 yıllarında iskân edildikleri yerlerdeki toprakları satan ve doğu illerinden amele olarak çalışmak için gelen kişilerce Çukurova Hara'sının (at üretim çiftliğinin) topraklarının işgal edilmişinden bahsetmekte ve bu duruma çözüm yolu istenmektedir. Bkz. BCA, 30.10.0.0/81.531.19, 19 Ağustos 1939

⁶⁷ Tahsin Coşkun, "Toprak Siyasamız", *Ziraat Gazetesi*, C.1, Yıl:6, S.8, Ağustos 1935, s.225.; Kastamonu Saylav Tahsin Coşkun'a verileriyle, on yedi milyonluk Türk ulusuna yetecek beş yüz milyonluk her çeşit ekime elverişli toprak vardır. Hatta ülke nüfusunun sayısı bugünün iki katına çıksa da gene de topraksız kalma durumu söz konusu olamaz. Ancak temel sorun yıllardan beri sadece sözde kalan toprak kanunumuzun bozukluğudur. Çözüm ise "...büyük, orta ve küçük toprak meselelerinin devrimizin isteklerine uygun düzeltilmesidir." Tahsin Coşkun, "Toprak Siyasası", *Ulus*, 12 Mayıs 1935, s.3.

⁶⁸ "Her Türk çiftçisini, yeter toprak sahibi etmek, Partimizin ana gayelerinden biridir. Topraksız çiftçiye toprak dağıtmak için özgü istimlâk kanunları çıkarmak lüzumludur", Bkz. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), "CHP Programı (1935)", s. 29-30.

ayrılarak köylünün öz malı haline getirilecektir.⁶⁹ Ayrıca Ziraat Bankası tarafından haczedilen çiftlikler de ortakçı olarak çalışan çiftçilere dağıtılacaktır.⁷⁰ 1930'lu yıllarda da göçmenlere, doğu illerinden nakledilen kişilere veya topraksız çiftçiyi topraklandırmak amacıyla az da olsa ve sistemli bir topraklandırmadan uzak bir şekilde çeşitli uygulamalara gidilmiştir. Bu doğrultuda Kütahya, Eskişehir, Muğla, Afyonkarahisar, Aydın, Bursa, Bilecik, Kocaeli, Amasya, Çorum, Sivas, Tokat, Adana(Seyhan), İçel(Tarsus), Malatya, Elazığ, Gaziantep, Kars ve Gümüşhane'de 1929 yılında çıkan 1505 sayılı kanun ile İskân Kanunu doğrultusunda göçmenlere, ülke içinde nakledilen kişilere ve topraksız çiftçiye toprak dağıtma adına kararname çıkarılmıştır.⁷¹ Ancak temel amacı itibariyle Doğu Anadolu'da feodalite benzeri büyük arazi mülklerini ve toplumsal üretim ilişkilerini ortadan kaldırmayı hedefleyen bu kanun, tam manasıyla uygulanamamıştır. 1923-1934 yılları arasında toplam 711.000 hektar toprak dağıtılmakla birlikte;⁷² 1934-1938 yılları arasında 41.000 göçmen ve 48.000 yerli topraksız aileye ancak 190.000 hektar toprak dağıtılabildiği görülmüştür.⁷³

1936 yıldan itibaren de Atatürk de toprak reformu davası ile yakından ilgilenmiş ve yapmış olduğu konuşmalarda köylünün topraklandırılması üzerinde de durmuştur. Zira 1936 yılında meclisin ikinci toplantı yılının açılışında, "*Toprak kanununun bir neticeye varmasını Kamutay'ın yüksek himmetinden beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin, geçineceği ve çalışacağı toprağa malik olması, behemehâl lâzımdır*", sözlerini sarf etmekle birlikte bunun ülkenin kalkınması için

⁶⁹ "Köylerimizin Planlı Kalkınmasına Doğru", *Ziraat Gazetesi*, C. 2, Yıl:7, S.7, Temmuz 1936, s.226.

⁷⁰ İzmir'in Cumaovası Nahiyesi'nde Ziraat Bankası tarafından haczedilen Bulgurca Çiftliği, çıkarılan kararname doğrultusunda, daha önce ortakçılık yapan üç dürt bin ortakçıya borçlandırmak suretiyle verilmiştir. BCA, 30.10.0.0 / 81.531.15, 9 Aralık 1937

⁷¹ BCA, 30.18.1.2/ 76.55.5, 14 Haziran 1937; BCA, 30.18.1.2/ 62.19.17, 12 Mart 1936; BCA, 30.18.1.2/57.62.15, 27 Temmuz 1935; BCA, 30.18.1.2/88.101.11, 18 Ekim 1939

⁷² Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Metin Kıratlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007, s.462.

⁷³ Tezel, *a.g.e.*, s. 455.

en önemli koşul olduğunu ifade etmektedir.⁷⁴ Biraz da Atatürk'ün bu sözlerinin etkisi ile 1924 Anayasasının -bir bakıma toprak reformunun önünü kapayan- 74'üncü maddesi değiştirilmiştir. Nitekim "*Değer pahası peşin verilmedikçe hiçbir kimsenin malı istimval ve mülkü istimlâk edilemez*" hükmünü içeren bu madde, açıkça değilse bile uygulamada toprak reformuna bir engel oluşturmaktaydı. Bu maddeye göre, kamulaştırılan malın bedeli peşin olarak ödenmeliydi. Hâlbuki o sırada devletin, büyük toprak sahiplerine yüz milyonlarca lira ödeyebilmesi olanaksızdı. Anayasanın bu maddesi 1937 yılında değiştirilmiş ve peşin ödeme hükmü kaldırılmıştır.⁷⁵ Bu şekilde toprak reformu yolunda bir adım daha atılmıştır.

Belki de çiftçiyi topraklandırma söyleminin parti programına girmesinin ve 1930'lu yılların ikinci yarısında şahlanan köycülük söyleminin de etkisi ile taşrada üst düzey kadrolarda çalışanlar, köylünün topraklandırma işini sıklıkla dile getirmeye başlamıştır. Bunlardan biri olan Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik'in 1938'de Başbakanlığa gönderdiği, "Köylü Nasıl Zengin Olur" adlı raporunda, "Topraksız veya toprağı az köylüye toprak vermeyi ve bu işi çok esaslı tetkiklere dayandırmayı", köylünün zengin kılınmasının esaslı yolu olarak görmektedir.⁷⁶

1 Kasım 1937'de, Atatürk de Mecliste yeni hükümetten beklentilerini içeren bir konuşma yapmış ve bu konuşmada: "*Bir defa memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep ve suretle, bölünemez bir mahiyet alması. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliği, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus yoğunluğuna ve toprak verim derecesine göre sınırlandırmak lazımdır*" demektedir. Atatürk'ün bu konuşmasından sonra, hükümeti kurmakla görevlendirilen Başvekil Celal Bayar'ın 8 Kasım 1937 Mecliste yaptığı konuşma, çiftçiyi

⁷⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III, s.221.

⁷⁵ *Ulus*, "CHP Programı Taslağının Öz Türkçesi", 13 Mayıs 1935, s.2.; Sevgi Korkut, *Toprak Reformu ve Türkiye*, Ankara: TBMM Yayınları, Yayını No: 8, 1984, s.46.

⁷⁶ BCA, 30.10.0.0/73.478.6, 11 Ocak 1938

topraklandırma adına yeni hükümetin ortaya koyacağı politikayı göstermesi anlamında önemlidir:

*"Topraksız çiftçi bırakmamak, prensibi partinin 34. Maddesine dayanır... HerTürk çiftçisini kâfi toprak sahibi etmek ve topraksız çiftçiye toprak dağıtmak için hususi istimlâk kanunları çıkarmak, bu maddenin hükmüdür. Her Türk çiftçi ailesinin çalışarak geçinebileceği bir toprağa malik olmasını vatan için sağlam bir temel imar esası saymaktayız. Memlekette her bölgenin hususi şartlarına göre bir çiftçi ailesinin geçinebilmesi için muhtaç olduğu toprağa malik olmasını behemehâl temin etmek ve elden çıkmasına meydan vermemek lazımdır. Her bölgenin nüfus kesafetine ve toprak verim derecesine göre büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliğini sınırlandıracağız."*⁷⁷

Celal Bayar'ın, genel olarak çiftçiyi topraklandırma konusunda söyledikleri, O'nun, Atatürk'ün direktiflerinden etkilenmiş olduğunu göstermektedir. Şevket Süreyya Aydemir'e göre, bu konuşulanlar ancak çok boyutlu bir tarımsal reformla mümkün olabilirdi ki, bu konuda Celal Bayar döneminde hiçbir girişimde bulunulmamıştır. Bu girişimsizlikte, Atatürk'ün 1938 yılı başlarından itibaren ortaya çıkan hastalığının etkisinden de söz edilebilir.⁷⁸

Köylünün topraklandırılması işi İnönü'nün, Atatürk'ün ölümünden kısa süre önce ele aldığı yeni köycülük hamlesinin esaslarından biri olmuştur. Fakat bu konu, bu sefer de sonuca bağlanamadı; çünkü TBMM, toprak reformuna karşı daima kuşkulu olmuştur. Nitekim İsmet İnönü'nün bu teşebbüsünde yürütülemeyen toprak meselesi onun bir süre sonra başvekillikten ayrılması ile unutulmuştur. Böyle olunca da, Atatürk'ün daha 1922'de köylüye karşı bir millî borç olarak

⁷⁷Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, İstanbul: Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma: Kongresi Yayını, 1938, s.286-287, 2. ; Celal Bayar'ın 8 Kasım 1937'de Mecliste okuduğu nutuk, program nutuk olarak adlandırılmakla beraber, Celal Bayar, her konuya girişte, Atatürk'ün 1 Kasım 1937'de ve Meclisin beşinci devre üçüncü toplantı yılını açarken söylenen nutuktaki görüş ve işaretlerini birer direktif olarak alması nedeniyle Atatürk'ün nutkuna da "Direktif Nutku" denilmiştir. Aydemir, *İkinci Adam (1938-1950)*, s. 330.

⁷⁸Aydemir, *a.g.e.*, s.331-332.

değerlendirdiği bu dileği, “onun ölümünden bir hafta önce ve onun adına okunan Meclis açılış nutkunda da acı bir ifadeyle” tekrar edilecektir.⁷⁹ Bu ifadelerden sonra, toprak reformu söylem ve uygulamalarının İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı politik düzlem ve önceliklerin etkisiyle; fakat yine savaş sonrası politik düzlem gereği tekrar ele alınmak üzere, azaldığı hatta ortadan kalktığı söylenebilir.

Sonuç

Yeni Türk devletinin kuruluşu, ki Osmanlı Devleti’nin sonu anlamına gelirken, yeni kurulan devletin toprak mülkiyeti anlayışı, böylesi bir değişiklikten çok fazla etkilenmemiştir. Cumhuriyetin ilanının ilk yılları açısından değerlendirildiğinde, Kurtuluş Savaşı’nın örgütlenmesini ve kazanılmasını sağlayan büyük arazi sahiplerinin oynadıkları rol ile alakalı olarak, Kemalist hükümet başlangıçta büyük arazi sahiplerinden yana tavır almıştır. Tarımsal alanda makineleşmenin minimum düzeyde olduğu bir ülkede, potansiyel iş gücü ihtiyacı böylesi bir tavrın ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden olsa gerek. Köklü bir toprak reformu, güçlü bir halk hareketinin varlığını ve aşağıdan bir baskıyı beraberinde getirir. Türkiye’de ise, hissedilen baskı topraklarını kaybetmek değil, aksine genişlemek isteyen eşrafın baskısıdır. Zaferden sonra, topraksız köylüden gelen bir baskının bulunmadığı bir ortamda, eşraf aleyhine bir toprak reformuna kalkışmak imkânsız görülmekteydi. Buna rağmen hükümet özellikle Şeyh Sait İsyanı ile beraber ülkenin doğu bölgesindeki derebeylik şeklinde vücut bulmuş üretim ilişkilerine son vermek adına özü itibarıyla siyasî nitelikli adımların yanı sıra, ülkeye gelen muhacirlerin iskânına yönelik adımlar attı; ancak bu adımlar topraksız çiftçiyi topraklandırmaya yönelik devlet tarafından programa bağlanmış uygulamalar değildi.

1930’lu yıllar toprak reformu tartışmalarının ve söylemlerinin sıklaştığı yıllar olmuştur. Böylesi bir söylemin sıklaşmasında, yukarıda anlatıldığı gibi, 1929 Ekonomik Buhranı’nın çiftçi ve köylü üzerindeki yaşattıkları etkilidir. Köylünün temel geçimi ve üretimi olan buğday fiyatının bile 3 kuruşa düştüğü ve tarım ürünlerindeki fiyat düşüşlerinin, mamul malların fiyatlarındaki gerilemeden daha fazla

⁷⁹ Aydemir, *a.g.e.*, s. 329.

olduğu bir zamanda Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kırsal kesime yönelik söylemleri ile kısa zamanda elde ettiği başarı, şüphesiz ki, hükümeti yeni slogan arayışlarına yöneltmiştir. Özellikle köylünün ve çiftçinin nakit para gereksiniminin çok fazla olduğu bir zamanda Ziraat Bankası'nın kredi imkânlarından, bankanın kredi verme koşulları ve sermayesi nedeniyle yararlanamamıştır. İhtiyaç duyulan sermayenin, yüksek faiz uygulamalarına rağmen tefeci ve murabaha kredi ile temin etmesi, köylü kesimin gittikçe fakirleşmesinin en önemli nedenlerinden olurken; fakir, borç içinde, borcunu ödeyemediği için ürettiklerine el konulmuş, malları icraya düşmüş ve ortaklıkla geçimini sağlamak zorunda olan köylü ve çiftçi örnekleri çeşitli gazete ve dergilerde, hatta mecliste duyulmaya başlamıştır.

1930'lu yılların gazete ve dergilerinde ortaya çıkan köycülük anlayışı, bu süreçten bağımsız düşünülemez. Şehirleşmeye ön yargıyla bakan köycüler, köy noktasında muhafazakâr bir söyleme sahipti ve köylüyü/köyü kalkındırma noktasında geliştirdikleri planların başında, çiftçiyi topraklandırma geliyordu. Böylesi muhafazakâr hareket, iki dünya savaşı arası dönemdeki başka muhafazakâr köycü hareketlerle benzeşmektedir. Buna Nazi Almanyası'nın muhafazakâr içerikli tarım politikası iyi bir örnektir. Köylülük, örneğin Hitlerin tabiriyle, "Başımızı ağrıtan toplumsal hastalıklara karşı en iyi sigortayı" sağlıyordu.⁸⁰ Nitekim geçmişte ve bugün Nazilerin köylülere yönelik söylemleri ve pratikleriyle Türkiye'dekiler arasında ciddi paralellik olduğunu vurgulayanlar olmuştur.

Cumhuriyet'in 1930'lardaki topraklandırma söylemi böyle bir ortamda, devletçilik ilkesinin, dolayısıyla ekonomik koşulların zorlayıcı siyasi bir söylemi olarak doğdu. 2. Dünya Savaşı'nın zorlayıcı ekonomik ve siyasi koşullarının da etkisiyle; fakat yine savaş sonlarına doğru aynı etkilerin zorlamalarıyla uygulamaya koymak üzere rafa kaldırıldı. Korkut Boratav'ın tabiri ile 1945'te meclisten geçen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, esas olarak uygulanmayan ve bir toprak reformu niteliğine sahip olmasını sağlayan unsurları çoktan budanmış olmanın yanı sıra, her şeye rağmen sonunda CHP'nin parçalanmasını

⁸⁰Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s.144.

tahrik edecek ciddi bir reformist hamle olarak hazırlanmıştı.⁸¹ Kısaca, 1920'ler ve 1930'lar Türkiye tarımındaki toprak ve işletme dağılımları, orta köylünün son derece ince bir katmanı oluşturduğu, bir uğta küçük işletmelerin ęok yetersiz toprak paręalarında kümelenendiği, diğer uğta toprakların önemli bir bölümünün az sayıda büyük toprak sahibinin elinde bulunduğu bir yapı göstermektedir.⁸² Bu nedenle, en azından incelenen dönem boyunca (1923-1939) çiftęiyi topraklandırma söyleminin realiteye geçmemesinin somut nedenlerini görebilmek için, bekli de tarihi baştan değil sondan okumak gerekir.

Kaynakęa

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri(BCA), 30.10.0.0/123.879.9, 21 Aralık 1937

BCA, 30.10.0.0 / 81.531.15, 9 Aralık 1937

BCA, 30.10.0.0/73.478.6, 11 Ocak 1938

BCA, 30.10.0.0/81.531.10, 24 Nisan 1936

BCA, 30.10.0.0/81.531.19, 19 Ağustos 1939

BCA, 30.18.1.2 / 2.18.17, 20 Mart 1929

BCA, 30.18.1.2/ 62.19.17, 12 Mart 1936

BCA, 30.18.1.2/ 76.55.5, 14 Haziran 1937

BCA, 30.18.1.2/10.21.1, 16 Nisan 1930

BCA, 30.18.1.2/19.25.4, 8 Nisan 1931

BCA, 30.18.1.2/29.46.7, 9 Haziran 1932

BCA, 30.18.1.2/57.62.15, 27 Temmuz 1935

BCA, 30.18.1.2/7.63.4, 25 Aralık 1929

BCA, 30.18.1.2/88.101.11, 18 Ekim 1939

BCA, 490.1.0.0/587.24.2, 4 Nisan 1934

Kitap ve Makaleler

Ağanoğlu, Hasan Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Tarihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2011.

⁸¹ Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, Ankara: İmge Kitabevi, 2006, s. 291.

⁸² Siller(Köymen), *a.g.e.*, s. 16.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2006.

Avcioğlu, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*, I. Kitap, Tekin Yayınevi, Ankara, 1990.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (1884-1938)*, Cilt I, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (1938-1950)*, C. 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Aydoslu, Said, "Köylü ve toprak", *Ulus*, 8 Nisan 1935.

Başar, Ahmet Hamdi, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara, Yayın No: 155, 1981.

Biltek-Keyder, Faruk ve Çağlar, "Türkiye'de Devlet-Tarım İlişkileri(1923-1950)", Editör: Kerem Ünüvar, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, İstanbul, 1938.

Boratav, Korkut *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

Bostancı, Mehmet Naci, *Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), "1935 CHP Programı".

Cumhuriyet, "Ziraat tahririn neticeleri", 12 Kânunusani 1929.

Çoşkun, Tahsin, "Toprak Siyasamız", *Ziraat Gazetesi*, C. 1, Yıl. 6, S. 8, Ağustos 1935, s.225.

Çoşkun, Tahsin, "Toprak Siyasası", *Ulus*, 12 Mayıs 1935.

Kandemir, Selâhattin, "Köycülüğümüz", *Ülkü*, C. 6, S. 31, Eylül 1935.

Kanun No:1505, 02/06/1929, *Resmi Gazete*, "Şarkmenatıki dâhilinde muhtaç zürraa tevzi edilecek araziye dair kanun", 11 Haziran 1929, Sayı:1213.

Kanun No:2510, 14/06/1929, *Resmi Gazete*, "İskân Kanunu", 21 Haziran 1934, Sayı:2733.

Karaömerlioğlu, Asım, *Orda Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Kazgan, Gülten, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Keyder, Çağlar, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1983.

Keyder, Çağlar, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Korkut, Sevgi, *Toprak Reformu ve Türkiye*, TBMM Yayınları, Ankara, 1984.

Köymen, Nusret Kemal, "Köycülük Esasları", *Ülkü*, C.4, S.20, Birinci Teşrin 1934.

Köymen, Nusret Kemal "Köycülük Programına Giriş", *Ülkü*, C.5, S.26, Nisan 1935.

Köymen, Nusret Kemal, "Sanayileşme Üzerine Düşünceler", *Ülkü*, C.7, S.37, Mart 1936.

Kuruç, Bilsay, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1933-1935)*, C. 2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, Yayınları, 1993.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007.

Mehmet Öner, Köy Kalkınma Davası: Dün Neydi? - Bugün Ne Halde? - Nasıl Halledilmelidir?, Yenikitap Basımevi, Konya, 1950.

Nadi, Yunus, "Türkiyemizde zirai kalkınmanın temel meselesi", *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1937.

Nuri, Şeref, "İşkân kanunu ve yurtlandırma politikamız", *Ulus*, 1 Ağustos 1935.

Okyar –Seyitdanlıoğlu, Osman ve Mehmet, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye: Fethi Okyar'ın Anıları*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2010.

Pamak, Mehmet, *Türkiye'de Toprak Tarım Reformu ve Köy Kalkınması*, Emel Matbaacılık, Ankara, 1982.

Pamuk ve Keyder, Şevket ve Çağlar, "1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler", Editör: Kerem Ünüvar, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Pamuk, Şevket, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisat Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

Sare, Ömer Celal, "Toprak Meselemiz", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 4, S.4, İstanbul, 1944.

Siller, Oya (Köymen), *Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1981.

Siller, Oya Köymen, "Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları ", *75 Yılda Köylerden Şehirlere, Bilânço 98*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.

Tekeli - İlkin, İlhan ve Selim, *1929 Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2009.

Tezel, Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.

Tökin, İsmail Hüsrev, " Şark Vilayetlerinde Derebeylik I", *Kadro*, S. 11, İkinci Teşrin 1932.

Tökin, İsmail Hüsrev, "Şark Vilayetlerinde Derebeylik II", *Kadro*, S. 12, Birincikanun 1932.

Tökin, İsmail Hüsrev, "Türk Köylüsünü Topraklılandırmalı. Fakat Nasıl? ", *Kadro*, S. 23, İkinci Teşrin 1933.

Tökin, İsmail Hüsrev, "Türk Köylüsü Bir Toprak Bekliyor", *Kadro*, S. 21, Eylül 1933.

Tökin, İsmail Hüsrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

Turan, Mümtaz, *Toprak Reformu ve Köy Kalkınması*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1964.

Türkdoğan, Orhan, *Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1970.

Ulus, "CHP Programı Taslağının Öz Türkçesi", 13 Mayıs 1935.

Uyar, Hakkı *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1999.

Ünal, Tahsin, *Tarım Kentleri*, Milli Ülkü Yayınevi, Konya, 1977.

Ziraat Gazetesi, "Köylerimizin Planlı Kalkınmasına Doğru", C. 2, Yıl:7, S.7, Temmuz 1936.